

ББК 74.266.4

Ба ҳукми дастнавис

УДК 371.671

М65

МИРЗАБОЕВ ЗИКРИЛЛО ЗИЁДУЛЛОЕВИЧ

**НАҚШИ ТАЪЛИМИ САНЪАТИ ТАСВИРӢ ДАР ТАШАККУЛИ
СИФАТҲОИ АХЛОҚИЮ МАЪНАВӢ ВА ЗЕБОИПАРАСТИИ
ХОНАНДАГОНИ СИНФҲОИ 5-7**

(дар мисоли муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии вилояти Суғд)

13.00.02. - Назария ва методикаи омӯзишу парвариш
(санъати тасвирӣ) (илмҳои педагогӣ)

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии

номзади илмҳои педагогӣ

Хучанд - 2019

Диссертатсия дар кафедраи нақшакашӣ, геометрияи тасвирӣ ва методикаи таълимии МДТ “Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Б.Ғафуров” омода гардидааст.

Рохбари илмӣ:	Исломов Озод Азимович - доктори илмҳои педагогӣ, профессори кафедраи нақшакашӣ, геометрияи тасвирӣ ва методикаи таълимии МДТ “ДДХ ба номи академик Б.Ғафуров”.
Муқарризони расмӣ:	Латифзода Диловар Назришоҳ - доктори илмҳои педагогӣ, профессори кафедраи фарҳангшиносӣ ва осорхонашиносии Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати ба номи Мурзо Турсунзода.
	Манонова Раъно Абдурахмоновна - номзади илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи забонҳои тоҷикӣ ва русии Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон дар шаҳри Хучанд.
Муассисаи пешбар:	Донишкадаи давлатии санъати тасвирӣ ва дизайни Тоҷикистон.

Ҷимоя 8 феввали соли 2020 соати 15⁰⁰ дар ҷаласаи шӯрои диссертатсионии 6 D КОА-045-и назди Муассисаи давлатии таълимии “Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров” (Ҷумҳурии Тоҷикистон, 735700, ш.Хучанд, гузаргоҳи Мавлонбеков 1) баргузор мегардад.

Бо диссертатсия ва автореферат дар китобхонаи марказии МДТ “Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Б.Ғафуров” ва сомонаи www.hgu.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат равона карда шудааст «___» _____2019с.

Котиби илмии
шӯрои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои педагогӣ,
дотсент:

Дадабоева М.Н.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Зарурати омӯзиши мавзӯ. Таълиму тарбияи насли наврас яке аз мақсадҳои асосии сиёсати пешгирифтаи давлату ҳукумат буда, тараққиёти ояндаи ҷомеа ро бидуни ҳалли дурусти он тасаввур кардан ғайриимкон аст. Барои амалишавии ин мақсади наҷиб дар назди ҷомеа ва давлат як қатор ўҳдадорӣҳо гузошта шудааст, ки иҷрокунандаи асосии ин раванд омӯзгорон, падару модарон ва аҳли ҷомеа мебошанд. Солҳои охир дар ҷумҳурӣ дигаргунӣҳо ва ислоҳоти кулӣ дар ҳама соҳаҳо ба назар мерасанд. Соҳаи таълиму тарбия масъалаи пешбурди салоҳияти илмиву эҷодии мутахассиси оянда, ки бояд ба талаботи замони муосир ҷавобгӯ ва таҷрибаи ҷаҳони пешрафта рақобатпазир бошад, ба зиммаи қормандони соҳаи маориф масъулияти бузургро гузошта истодааст. Бисту ҳафт сол аст, ки бо сарвариву кӯшишҳои Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон неқӯаҳволии мардуми тоҷик беҳтар гардида, мардуми тоҷик бо қорҳои созандагиву ободқорӣ машғул мебошанд. Истиклолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои инкишофи минбаъдаи шаклҳои миллии таълиму тарбия имқонияти васеъ фароҳам овард.

Соҳаи маориф яке аз самтҳои афзалиятноки рушди мамлақат эътироф гардида, дар ин самт ҳамасола аз қониби Ҳуқумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тадбирҳои зиёд андешида мешаванд. Илова бар ин, бунёди муассисаҳои таълимии нав ва таҷдиди инфрасохтор сурат гирифта, инчунин ба сифат, мазмуну мундариҷа ва самарабахшии қараёни таълим таваҷҷуҳи зарурӣ зоҳир мегардад. Дар “Консепсияи миллии тарбия” таъкид гаштааст, ки вазифаи асосии мактаб дар марҳалаи ҳозира ташаққул додани худшиносии миллии насли наврас буда, онҳоро дар рӯҳияи арзишҳои миллӣ, ахлоқи ҳамида, зебоипарастӣ ва арзишҳои умумибашарӣ тарбия намудан аст. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” дар низоми қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дувумин қонунест, ки хусусияти миллӣ дошта, ба имрӯзу ояндаи неки давлату миллати тоҷик нигаронида шудааст. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат Президенти мамлақат Эмомалӣ Раҳмон дар суҳанрониҳои худ оид ба зарурати қабули қонуни мазкур қайд кардаанд: Қонун “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” ба наслҳои имрӯзу ояндаи кишвар нигаронида шудааст. Зеро масъулият барои сарнавишти Ватан ва ояндаи миллат дар навбати аввал маҳз ба ўҳдаи насли қавон гузошта хоҳад шуд. Биноан, вазифаи муқаддаси мо ба қамол

расонидани насли ҳаматарафа солим, соҳибмаълумот, бунёдкор, нерӯманд ва миллатдӯсту меҳнатпараст мебошад. Дар марҳалаи муосири инкишофи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити ташаккули давлатдорӣ эҳёи ҳудогоҳии миллӣ дар қатори идеалҳо ва сифатҳои аслии ахлоқии хоси мардуми тоҷик масъалаи тарбияи ҳисси эҳтиром ба анъанаҳои миллии Тоҷикистон ва кишварҳои муштаракулманофеъ аҳамият пайдо мекунад”.

Дар татбиқи зарурати таърихии таъсироти мутақобилаи фарҳангҳои миллӣ ва дар ин замина ташаккул додани сифатҳои шахсияти хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ нақши фанни санъати тасвирӣ чун нерӯи бузурги зебоипарастӣ ахлоқӣ хеле муассир аст.

Халқи тоҷик дар бобати тарбияи ахлоқӣ анъанаҳои қадимӣ дорад. Китоби “Авесто”, ки 2700 сол муқаддам навишта шуда, пур аз панду ҳикматҳои ахлоқӣ мебошад. Аз замонҳои қадим ахлоқи нек дар симои Ахурамаздо таҷаллӣ намуда, ҳамеша бо ахлоқи бад, ки сарвари он Аҳриман буд, мубориза мебард.

Таҷрибаи назарраси аҷдодон доир ба тарбияи зебоипарастӣ ва ахлоқии категорияҳои гуногуни синнусолӣ, ки даҳсолаҳои охир дар илми педагогӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтааст, имкон медиҳад, то хулоса бароварда шавад, ки ҷанбаҳои эҳсосӣ, маънавӣ ва ахлоқии тарбияи насли наврас муттасил афзудан зарур аст ва дар ин замина воситаҳои гуногуни муассири раванӣ ва таъсиротӣ бо усулҳои санъати тасвириро истифода бояд кард.

Вазифаи муҳимтарини муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар марҳалаи имрӯза ташаккул додани робитаи мутақобили таълими бадеӣ ба тарбияи ахлоқӣ мебошад. Санъати тасвирӣ ба ҳисси (эмотсионалӣ) шуури инсон таъсир расонида, ба тарбияи маънавӣ, ахлоқӣ, иҷтимоию психологӣ, ҷаҳоншиносӣ ва ҳам накӯкорӣ, ҳисси вазифашиносӣ, адолатпарварӣ, ифтихори миллӣ мусоидат менамояд.

Шиносоӣ бо асарҳои санъати тасвирӣ дар бачагон ҳиссиёти зебоипарастӣ ва ахлоқиро бедор намуда, имкон медиҳад, ки онҳо муносибати ҳудро ба олами атроф дуруст дарк кунанд, вазифа ва ўҳдадорихои ҳешро дар назди ҷомеа бишиносанд. Санъати тасвирӣ ёрӣ медиҳад, ки бачагон хайрхоҳу зиндадил ба воя расанд, нерӯи бузурги дӯстии халқҳоро дарк намоянд.

Таълими фанни санъати тасвирӣ барои ташаккули ахлоқ ва маданияти бадеии хонандагон хизмат мекунад. Мувофиқи ин яке аз вазифаҳои асосии санъати тасвирӣ, пеш аз ҳама, рушди завқи зебоипарастӣ, меҳнатдӯстӣ, равнақи эҷодӣ, тарбия намудан дар руҳияи

этикод ба Ватан ва хоҳишҳои неки инсониро ба амал татбиқ намудан мебошад. Аз ҳамин боис, санъати тасвирӣ нахуст бояд чанбаи тарбиявӣ дошта бошад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯ. Дар асоснок ва муқаррар кардани асосҳои методологии тарбияи ахлоқиву зебоипарастӣ олимони педагогҳои рус Ю.Бабанский, В.Сухомлинский, И.Ростовцев, В.С.Кузин, Т.Комарова, Ю.Юсов, А. Хворостов, Т.Шпикалова, Е.Шорохов, Ю.К.Бабанов, Н.К.Крупская, С. Аннамуратова, Э.И.Моносзон, А.С.Макаренко, К.Д.Ушинский, Б.М.Теплов, Н.Н.Волков, Б.Ф.Ломов, М.Н. Скаткин, В.В.Вейарн, С.И. Тюляев, Г.И. Костигов, А.А.Иванов ва дигарон саҳми назаррас гузоштаанд.

Истифодаи амалии мероси ахлоқии мутафаккирони бузурги форсу тоҷик аз “Авесто” сар карда, то Рӯдакию Фирдавсӣ, Мавлавию Хайём, Носири Хусрав, Саъдӣ, Хоҷа Камол, Ҳофиз, Ҷомию Соиб, Аҳмади Дониш ва дигарон, инчунин дар коркарди минбаъдаи масоили тарбияи ахлоқию зебоипарастии насли наврас хидмати педагогҳои намоёни ҷумҳурии мо С.Сулаймонӣ, Ф.Шарифзода, Х.Афзалов, Х.Каримова, Х.Бойдоқов, Б.Қодиров, Д.Латипов, М. Орифӣ, И. Обидов, М. Лутфуллоев, А. Пахлавонов, К. Қодиров, Қ. Абдурахимов, А.Нуров ва дигарон чашмрас аст.

Дар диссертатсияҳои олимони тоҷик М. Ашӯров, М.И. Ашӯралиев, Б.Бойназаров, Умар Абдусамад, Ҳ.Чалилова, Н.С. Раҳмонова, М. Қодирова, А.К.Гулов, М. Ҷӯраев, О.Шарипов, М.Холматов, Р.Абдуллоева, М.Н. Дадобоева, М. Собиров, А.Нуров, П. Неъматов, Б.Олимов чанбаҳои гуногуни назариявӣ методии истифодаи тарбияи ахлоқию зебоипарастӣ дар омодагии касбии омӯзгорон ва хонандагон баррасӣ гардидаанд.

Таҳлил ва ҷамъбасти таҳқиқоти илмӣ, адабиёти маҳсус, барномаҳои таълим ва амалияи омӯзиши санъати тасвирӣ нишон медиҳанд, ки масъалаҳои назария ва методикаи тарбияи ахлоқию зебоипарастии хонандагон тавассути вижаҳои миллии санъати тасвирӣ дар шароити муассисаҳои таҳсилоти умумии тоҷик нокифоя коркард шудаанд. Аз ҷумла, масоили назариявӣ ва методии истифодаи санъати тасвирӣ дар тарбияи ахлоқии хонандагони синфҳои 5-7 то ҳанӯз мавриди таҳлилу баррасии ҳамаҷониба қарор нагирифтаанд. Ҳамчунин тавсияҳои методии аз ҷиҳати илмӣ асоснок дар барномаҳои таълим оид ба истифодаи вижагии миллии санъати тасвирии Тоҷикистон дар тарбияи ахлоқии хонандагон вучуд надоранд. Ин нуктаҳо интиҳоби мавзӯи таҳқиқоти мазкурро асоснок менамоянд.

Муаммои таҳқиқот. Ошкор намудан ва коркарди илмии асосҳои назариявии методикаи таълими санъати тасвирӣ бо мақсади тарбияи ахлоқии хонандагони синфҳои 5-7 муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии вилояти Суғд, ҳамбастагии мутаносиби мероси гуногунмиллати бадеӣ ва вазифаҳои умумии таълими ин фан дар муассисаи таҳсилоти умумӣ.

Объекти таҳқиқот. Ташаккули сифатҳои ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии хонандагони синфҳои 5-7 бо воситаҳои санъати тасвирии миллӣ.

Предмети таҳқиқот. Аз ҷиҳати назариявӣ асоснок намудани ташаккули сифатҳои ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии хонандагони синфҳои 5-7 дар таълими санъати тасвирӣ.

Ҳадафи таҳқиқот. Коркарди асосҳои назариявӣ ва технологияи ташаккули сифатҳои ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии хонандагони синфҳои 5-7 дар мисоли муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии вилояти Суғд дар ҷараёни таълими санъати тасвирӣ

Ба сифати **фарзияи кории** таҳқиқот матлабе пешниҳод мегардад, ки агар: асарҳои санъати тасвирӣ барои суҳбат бо хонандагон дар дарсҳо ва машғулиятҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабии санъати тасвирӣ, супоришҳои амалӣ оид ба расмкашӣ аз рӯйи асл, расмкашии мавзӯӣ, ороишӣ, асосҳои санъатшиносӣ, гилкорӣ ва дизайн, ки дорои ғояҳои ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастӣ мебошанд, муназзам ва аз рӯйи нақша истифода шаванд, чунин машғулиятҳо барои баланд шудани сатҳи тарбияи ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии шахсияти хонандагон мусоидат хоҳанд кард.

Муаммо, объект ва фарзияи таҳқиқот **вазифаҳои** зеринро таъин намуданд:

1) Асоснок намудани аҳамияти санъати тасвирӣ дар тарбияи ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии хонандагон.

2) Муайян ва асоснок кардани заминаҳои психологию педагогии ташаккули сифатҳои ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии хонандагони синфҳои 5-7 дар дарсҳои санъати тасвирӣ ва корҳои беруназсинфӣю беруназмактабӣ.

3) Коркард ва санҷиши озмоишии роҳҳои баланд бардоштани самаранокии ташаккули сифатҳои ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастӣ тавассути асарҳои санъати тасвирӣ дар низоми таҳсилоти салоҳиятнокӣ дар Тоҷикистон.

4) Коркард ва санҷиши барномаи озмоишии тарбияи ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастӣ бо назардошти махсусияти миллии санъати тасвирӣ.

5) Бунёди методикаи самараноки тарбияи ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии хонандагони синфҳои 5-7 дар дарсҳои санъати тасвирӣ.

Гояи пешбари таҳқиқот чунин аст, ки ташаккули сифатҳои ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии хонандагони синфҳои 5-7 дар дарсҳои санъати тасвирӣ, инчунин дар корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ, дар озмунҳо оид ба ҷашнҳои миллӣ, ҷорабинҳои тарбиявӣ, вохӯриҳо бо рассомон, хангоми истифодаи усулҳои интерактивӣ, экскурсия ба осорхонаҳои вилоятӣ ба амал меояд.

Асоси методологии таҳқиқот: таълифоти классикии олимони мутафаккирони форсу тоҷик ва корҳои илмӣ муосири педагогҳо, психологҳо ва равишшиносон оид ба масъалаҳои тарбияи маънавию ахлоқӣ ва зебоипарастии насли наврас, таҳқиқоти санъатшиносони маъруф, ақидаҳо ва андешаҳои рассомон, устодони машҳури санъати амалии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба нақш ва аҳамияти санъати тасвирӣ.

Дар таҳқиқоти худ мо, пеш аз ҳама, ба таълифоти олимони барҷаста дар соҳаи таълими санъати тасвирӣ ва ороишӣ-амалӣ А.Д. Алехин, Н.Н. Анисимов, Н.С. Боголюбов, С.С. Булатов, В.С. Кузин, Т.С. Комарова, В.В. Корешков, Э.И. Кубишкина, Н.Н. Ростовцев, Е.В. Шорохов, Т.Я. Шпикалова, М.К.Қодирова, М.Ҷалилова, М. Ашӯров, М. Ашӯралиев, А. Махмудов, Б.Бойназаров, У. Умаров, Ҷ.Холматов, М.Ҷӯраев, Р.Абдуллоева, М.Собирова, О.Шарипов ва дигарон таъя намудем.

Сарчашмаи таҳқиқот: адабиёти илмӣ, таърихӣ ва психологию педагогӣ оид ба масъалаи сифатҳои ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии хонандагон; коркардҳои методӣ барои ташаккул додани сифатҳои ахлоқию зебоипарастии хонандагон, маводи таҳқиқотии диссертатсионии олимони риштаи педагогикаи халқӣ; ҳуҷҷатҳои қонунгузори соҳаи маориф; ҳуҷҷатҳои ҳукуматӣ ва Паёмҳои ҳамасолаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар самти маориф; таҷрибаҳои педагогии муаллиф.

Барои иҷрои вазифаҳои гузашта **методҳои зерини таҳқиқот** истифода шуданд: методи таҳлили назариявӣ; омӯзиш ва таҳлили адабиёти илмӣ назариявӣ; таҳлили асарҳои рассомон; таҳлили барномаҳои таълимӣ; таҳлили вазъи тарбияи ахлоқию зебоипарастӣ дар дарсҳои санъати тасвирӣ; суҳбатҳо; ташкили анкета; мусоҳиба бо хонандагони синфҳои 5-7 ва омӯзгорони мактабҳо; омӯзиши таҷрибаи пешқадам; ташкили озмоиш ва хулосабарорӣ; таҳқиқ ва таҳлили ашъи эҷодӣ ва фаъолияти хонандагон; ташхисҳои психологию педагогие, ки хонандагонро дар ҷараёни фанни мазкур инкишоф медиҳанд.

Навгониҳои таҳқиқот:

-муайян намудани арзишҳои ахлоқиву маънавӣ ва зебоипарастии асарҳои санъати миллии тасвирӣ;

-коркарди технологияи таъсиррасонӣ ба ташаккули шуур ва фарҳанги миллии хонандагон тавассути асарҳои санъати миллии тасвирӣ;

-ошкор намудани имкониятҳои истифодаи асарҳои санъати миллии тасвирӣ дар дарсҳои санъати тасвирӣ, дар машғулиятҳои назариявӣ ва амалӣ доир ба расмкашӣ аз рӯи асл, расмкашии мавзӯи, ороишӣ, хангоми омӯзиши асосҳои санъатшиносӣ, гилкорӣ ва дизайн;

Дар маҷмӯъ, тавассути асарҳои санъати миллии тасвирӣ мо ҳисси ахлоқию маънавӣ, зебоипарастӣ, хувияти миллӣ, дӯст доштани Ватан, дарк намудани қарзи шаҳрвандӣ, эҳтироми фарҳанги миллиро дар хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии вилояти Суғд ташаккул дода тавонистем.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот дар нуктаҳои зерин ифода меёбад:

- муайян ва асоснок намудани аҳамияти санъати тасвирии миллӣ дар тарбияи ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии хонандагони вилояти Суғд;

- аз ҷиҳати назариявӣ асоснок намудани зарурати тарбиявӣ ва аҳамияти истифодаи асарҳои санъати миллии тасвирӣ дар ташаккули сифатҳои ахлоқиву маънавӣ, зебоипарастӣ ва ифтихори миллии хонандагон;

- васеъ ва чуқур намудани маълумоти назариявӣ доир ба имкониятҳои истифодаи асарҳои санъати миллии тасвирӣ ҳамчун воситаи тарбияи ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастӣ;

- таҳияи маводи назарӣ доир ба истифодаи асарҳои санъати миллии тасвирӣ дар дарсҳои санъати тасвирӣ, корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ.

Аҳамияти амалии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар нуктаҳои зерин ифода мешавад:

- таҳияи барномаи махсуси хусусияти таълимию тарбиявӣ дошта оид ба ташаккули сифатҳои ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии хонандагон дар заминаи махсусияти миллии санъати тасвирӣ дар ҷумҳурӣ;

- таҳияи технологияи самараноки тарбияи ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии хонандагони синфҳои 5-7-уми муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии вилояти Суғд дар дарсҳои санъати тасвирӣ;

- ҷамъбасти ва татбиқи таҷрибаи пешқадами омӯзгорӣ доир ба ин самт;

-муайян намудани меъёрҳои ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастӣ, ки ба самти касб (профессиограмма)-и омӯзгори санъати тасвирӣ дохил шудаанд.

Натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд дар таҳияи барномаҳо оид ба санъати тасвирӣ барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин ҳангоми коркарди барномаҳои факултативҳо ва маҳфилҳои санъати тасвирӣ, дар навиштани дастурҳои таълимӣ оид ба санъати тасвирӣ истифода шаванд.

Пойгоҳи озмоишоти таҳқиқ. Пойгоҳи асосии санҷишу таҳқиқот муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии № 9, 22-и ноҳияи Ҷаббор Расулов, ва № 10, 29-и ноҳияи Бобочон Ғафуров маҳсуб меёбанд. Дар тӯли 6 соли таҳқиқот, зиёда аз 600 нафар хонандагони синфҳои 5-7-уми муассисаҳои тоҷикзабон ва ўзбекзабон ҷалб шуда, 809 мусаввараҳои кашодаи хонандагон таҳлил гардид. Ҳамчунин дар раванди таҳқиқу озмоиш 46 дарс аз ҷанми санъати тасвирӣ таҳлил карда шуд.

Марҳалаҳои асосии таҳқиқот. Таҳқиқот аз соли 2014-ум то соли 2019-ум гузаронида шуда, се давра дар бар мегирад:

Марҳалаи якум (солҳои 2014-2015): таҳия ва асоснок намудани мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ, омӯзиши адабиёт оид ба доираи масъалаҳои таҳқиқот, муайян кардани самти таҳқиқот, ҳадаф ва предмет, вазифаҳо ва фарзияи он, коркарди сохтори таҳқиқоти диссертатсионӣ, коркарди методикаи озмоиши ташаккулдиҳанда.

Марҳалаи дувум (солҳои 2015-2017): гузаронидани озмоишҳои муқарраркунанда ва ташаккулдиҳанда, ки барои муайян кардани сифатҳои ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии хонандагон дар таълими санъати тасвирӣ нигаронида шудааст, санҷидан ва дақиқ намудани матлабҳои назариявии таҳқиқот, роҳ ва усулҳои баланд бардоштани қобилияти эҷодии хонандагон, усулҳои математикӣ (оморӣ) дар педагогика таҳия карда шудаанд.

Марҳалаи сеум (солҳои 2017-2019): гузаронидани кори таҷрибавию озмоишӣ оид ба ташаккул додани сифатҳои ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии хонандагон дар таълими санъати тасвирӣ, анҷоми таҳқиқоти озмоишӣ, таҳлил, коркард ва ҷамъбасти натиҷаҳои таҳқиқот, ифодаи ҳулосаҳо, натиҷаҳо дар шакли кори диссертатсионӣ, тавсияҳои методӣ ва ҷорӣ кардани онҳо дар амалияи сурат гирифта, таҳияи диссертатсия ва автореферат таҳия гардид.

Ба дифоъ натиҷаҳои зерини таҳқиқот пешниҳод мешаванд:

1. Аз ҷиҳати назариявӣ асоснок намудани технологияи педагогии омода кардани хонандагони синфҳои 5-7-ум, ки ҳадафи он ташаккули сифатҳои ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастӣ мебошад.

2. Таҳлили илмӣ имконияти истифодаи муназзаму банақшагирифта ва махсус интихобшуда: а) асарҳои санъати тасвирӣ барои суҳбат бо

хонандагон дар дарсҳо ва машғулиятҳои беруназсинфӣ оид ба санъати тасвирӣ; б) супоришҳои амалӣ ва иҷрои онҳо оид ба расмкашии ороишӣ ва расмкашӣ аз асл, ки дорои ғояи маънавию ҷаҳоншиносӣ буда, барои баландшавии сатҳи сифатҳои маънавию ахлоқии шахсияти хонандагони синфҳои 5-7 равона карда шудааст.

3. Методикаи ташаккули сифатҳои ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии хонандагони синфҳои 5-7 дар дарсҳо ва машғулиятҳои беруназсинфӣ оид ба санъати тасвирӣ.

4. Баланд бардоштани самаранокии истифодаи санъати тасвирии миллӣ дар тарбияи ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии вилояти Суғд;

Боэътимодӣ ва асоснокии натиҷаҳои таҳқиқоти анҷомёфтаре бо асосҳои ибтидоии назариявӣ, фарогирии таълимии озмоишӣ, дурустии ҳадафҳо, вазифаҳо ва методҳои таҳқиқ, таҳлили объективии натиҷаҳои ҳосилшуда бо иштироки омӯзгорон, иштироки шахсии унвонҷӯ дар кори таҷрибавию озмоишӣ тасдиқ менамояд. Дар натиҷа, баланд шудани сатҳи ҷаҳоншиносӣ маърифатӣ ва азхудкунии асосҳои санъати тасвирӣ аз ҷониби аксарияти озмудашудагон, ташаккули сифатҳои ахлоқӣ ва дар айни замон баланд гардидани тарбияи ахлоқию зебоипарастии хонандагон, ки аз рӯйи меъёрҳои гуногун дар чор навъи ҷаҳоншиносӣ амалии тасвирӣ мувофиқи методикаи пешниҳоднамудаи муаллиф сурат гирифтанд, ба мушоҳида расид.

Коркард ва татбиқи натиҷаҳои таҳқиқот. Натиҷаҳои таҳқиқот барои омӯзиш ва истифодаи санъати тасвирӣ аз тарафи олимони шинохта профессорон А.Азизов, О.Исломов, дотсентон С. Олов, К.Ҷӯраев, М. Қодирова, С. Турсунов, Ҳ.Ҷалилова, А.Исоев, М.Дадобоева ва якчанд методистони ноҳияҳои Ҷ. Расулов ва Б. Ғафуров баҳогузори шуд. Доир ба ин таҳқиқоти методӣ моҳи апрели соли 2016 дар ноҳияи Ҷаббор Расулов, моҳи март 2017 дар ноҳияи Бобочон Ғафуров конференсияи таъкиди давлатии Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф дар вилояти Суғд конференсияи ҷумҳуриявӣ баргузор гардид, ки оид ба мавзӯи таҳқиқоти илмӣ маъруза кардам.

Ҳамчунин дастурҳои таълимӣ- методӣ, китоби дарсӣ аз фанни “Санъати тасвирӣ” дар нашриёти “Нури маърифат”-и, МДТ “Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобочон Ғафуров” ба таъбиқ расид, ки ин нуктаҳои муҳими таҳқиқоти илмӣ дар он ифода гардидаанд. Микдори умумии мақолаҳои ҷопшуда 42 - то буда, аз онҳо 7 - то дар маҷаллаҳои

нашрияҳои илмӣ пешбари тақризшавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва КОА-и Федератсияи Россия нашр шудааст.

Сохтори рисолаи илмӣ. Рисола аз муқаддима, ду боб, шаш зербоб, хулоса ва феҳристи адабиёти илмӣ иборат аст. Рисола 245 саҳифаи чопи компютери ро ташкил медиҳад. Дар таҳқиқот 19 ҷадвал ва 3 диаграмма мавҷуд аст. Феҳристи адабиёт 245 номгӯи сарчашмаҳои илмӣ ва илмӣ- методиро дар бар мегирад.

МУНДАРИҶАИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима аҳамияти таҳқиқоти мавзӯъ асоснок гардида, дараҷаи омӯхта шудани мавзӯъ, мавҷудияти муаммо, объект, предмет ва ҳадафи таҳқиқот муайян шудаанд, фарзия, вазифаи таҳқиқ инчунин ғояи пешбар, асоси методологӣ, сарчашма ва методҳои истифодашудаи таҳқиқот, навгонии илмӣ, арзиши назариявӣ ва амалии таҳқиқот тавсиф ёфта, матлабҳои ба дифоъ пешниҳодшаванда, боэътимодӣ ва асоснокии натиҷаҳо, озмоиш ва татбиқи натиҷаҳои таҳқиқот оварда шудаанд.

Боби якум “Омӯзиши санъати тасвирӣ дар шаклгирии тарбияи ахлоқиву маънавӣ ва зебоипарастии хонандагон” номгузорӣ шудааст, ки асоси таҳлили назариявӣ – адабиёти таърихӣ, педагогӣ, таҳлили асарҳои рассомони халқи тоҷик, санъатшиносӣ, асолати миллии санъати тасвирӣ, намудҳои санъати тасвирӣ ва услубӣ, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дида мешавад, сурат гирифтааст.

Аз таҳлили назариявии адабиёти таърихӣ, педагогӣ, санъатшиносӣ ва методӣ маълум мегардад, ки мутафаккирони форсу тоҷик дар рушди такомули санъати миллии саҳми арзанда гузоштаанд. Вазифаи устод (муаллим) дар тарбияи маънавии шахс дар аъмоли олимони барӯманд-энциклопедистони Шарқи Миёна Сино, Форобӣ, Абӯрайҳони Берунӣ, Тӯсӣ ва дигарон ба хубӣ мушоҳида мешуд.

Яке аз рукҳои саодат дар зиндагии инсон ахлоқу маънавиёт ва фазилатҳои нек мебошад. Аз замоне, ки бани башар ба зиндагии мутамаддин рӯ овард, масъалаи тарбияи насли наврас, ба шуури ворисон ҷой додани асосҳои бунёдии тарзи зист ва тафаккури аҷдод яке аз масъалаҳои умдатарини ҷомеа гардида буд. Ҳар гуна шароити ҳоси таърихӣ, вобаста ба ниёз ва эҳтиёҷи ҷамъият, ақлу заковати инсонӣ ҳамеша беҳтарин ва самараноктарин роҳҳои таълиму тарбияро ба арсаи олами маънавӣ пешниҳод мекард.

Муҳаммадулло Лутфуллоев чунин мешуморанд, ки «мо, тоҷикон, ҳам дар тарбия, ҳам дар фалсафа симои ҳоси худро дорем» ва масъалаи тарбияро чунин қайд мекунад: «Ҳар кас, ки ба тарбия машғул бошад,

пеш аз хама, маданияти тарбияро омӯзад ва баъд поймон шавад. Зиндагӣ мантиқ дорад, ки ҳамаамон ҳам тарбиятдиҳанда ҳастему ҳам тарбиягиранда. Бинобар ин, фарҳанги тарбия дарди ҳамаро давост. Он кас тарбия карда метавонад, ки худ тарбиядида бошад».

Тарбияи ахлоқии мардум дар ягонагӣ ва муҳаббат ба Ватан, пеш аз хама, дар хона, аз ҷумла кори оила, дар кӯдакистон, дар муассисаи таҳсилоти миёна ба воситаи истифодаи васеи санъати тасвирӣ бояд оғоз гардад. Танҳо дар ин сурат, дар кӯдакон муҳаббат ба анъанаҳои миллӣ, эҳтиром ба меҳнат, ба дастоварҳои санъат, эҳтиром ба тамоми зухуроти ахлоқию зебопарастии дигар халқҳо пайдо мегардад.

Чуноне ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ибраз намудаанд, тамоми осори гузаштагони моро аз “Авесто” сар карда, то Рӯдакию Фирдавсӣ, Мавлавию Хайём, Носири Хусрав, Хоча Камол, Саъдию Ҳофиз, Ҷомию Соиб, Сайидою Аҳмади Дониш ва садҳо дигарон – маҷмӯаи одобу ахлоқ номидан мумкин аст.

Ба асосҳои методологии тарбияи ахлоқию зебоипарастӣ ва санъати миллӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон чанд даҳсолаи охир як қатор таҳқиқотҳои махсус (монографияҳо, китобҳо, мақолаҳо, диссертатсияҳо) бахшида шудаанд, ки мо онро мавриди таваҷҷӯҳ қарор додем.

Яке аз усулҳои асосии ташаккули тафаккури тимсолии хонандагон дар дарсҳои санъати тасвирӣ усули таҳлили бадеӣ мебошад. Барои айнан дарк кардани асарҳои санъати тасвирӣ сатҳи фаҳмиш ва эҳсосоти эҷодкоронаи хонандагон зарур мебошад, ки ба ҷӣ андоза хонандагон тариқи қабати болоии шаклҳо маънои амиқи тасвирро мушоҳида мекунанд.

Дарк кардани асарҳои санъати тасвирӣ он гоҳ бештар воқеӣ (объективӣ) мегардад, ки агар хонандагон хусусиятҳои услубии бо забони нақши бадеии намуди муайяни санъат ифодашудаи онро идрок кунанд. Фаҳмидани ин забон ба инкишофи дарки бадеӣ, эҳсосоти зебоипарастӣ ва фикрронии намунавии хонандагон ёрӣ мерасонад.

Завқи зебоипарастӣ қобилияти арзёбии чизҳо, падидаҳо, ҳолатҳо аз дидгоҳи сифатҳои зебоипарастӣ мебошад. Он принципҳои умумӣ, идеалҳои бадеӣ, ақидаҳои инсонро таҷассум менамояд. Завқи зебоипарастӣ метавонад вобаста ба қобилияти фардӣ ба дарки анъанаву оӣинҳо таъсиргузор бошад. Муҳим аст, ки завқи зебоипарастӣ зери таъсири асарҳои санъат ташаккул ёбад ва саршори ғояҳои инсонпарварона ва орзуву омоли наҷиби инсониятро ифода намояд.

Санъати тасвирӣ чун воситаи тарбияи ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи Ҷумҳурии Тоҷикистон муаммои мубрам ба шумор меравад. Ба ҷомеа дар ҳалли бомуваффақияти ин муаммо оила ва мактаб, фарҳанг, адабиёт ва санъат ёрӣ мерасонад.

Санъати мардумӣ дар ташаккули фарҳанги зебоипарастии шахсият фаъолона иштирок менамояд, зимни коркарди методикаи тарбияи зебоипарастӣ фаҳмиши амиқи моҳияти санъати мардумӣ аҳамият дорад.

Яке аз қадимтарин қисми фарҳанг ва маданияти ҷаҳонӣ ин санъати тасвирӣ мебошад. Санъати тасвирӣ дар ҳама даври замон инъикоскунандаи фарҳанг ва маданияти мардум ба ҳисоб рафта, дар ҷамъият ва тарбияи ахлоқию зебоипарастии халқ нақши муҳимро мебозад.

Асолати миллии санъати тасвирии Тоҷикистон, пеш аз ҳама, бо тамоми санъати Шарқи Миёна, ки бо ӯ алоқаи зичи бисёрасра дорад, аз ҷумла, бо санъати минтақаи Осиёи Марказӣ баробар мебошад.

Беҳамтоии минётюраи Шарқ, хислатҳои миллии он ва пешрафти анъанаи ин намуди санъат дар эҷодиёти ҳунармандони санъати тасвирӣ ифода мегардад. Махсусан, Камолиддин Бехзод бузургтарин мусаввир, наққош ва минётурнигори тоҷик, ки дар Шарқ бо лақаби “Монии сонӣ” ва дар Ғарб бо номи “Рафаэли Шарқ” шӯҳрат дорад. Муосиронаш ӯро “подшоҳи мусаввирон”, “ягонаи замона” ва “нодири даврон” мегуфтанд.

Санъат маҳдудият надорад. Санъати як халқ санъати дигар халқҳоро мепарварад ва ҳамдигарро комил намуда, ҳамроҳ тараққӣ мекунад. Агар бо як ҷумла гӯем, санъати ҳамаи халқ дар худ ғояҳои бадеии баландро доро мебошад. Ҳар яке аз онҳо кӯшиш ба харҷ медиҳанд, то ки маснуоти гуногуни рӯзгорро зеб диҳанд.

Маданияти халқи тоҷик ҳануз аз замони пешин дорои арзиши баланди бадеӣ буд ва гуногунии онро мо дар маснуоте, ки дар Бухоро, Самарқанд, Истарафшан, Исфара, Хучанд ва дигар марказҳои қадими маданият маҳфуз мебошанд, мебинем.

Хусусият ва таркиби масъала дар алоқамандии зич бо дин, хусусияти табиӣ, анъанаҳои халқӣ, урфу одат ва санъати ороишии Тоҷикистон зоҳир мегардад. Дар навбати худ, хусусияти ин масъала ва асоси муайянсозии илмию назариявӣ ба санъати халқии бисёрсола такя намуда, он мақсади зебоипарастӣ ва ахлоқи халқи тоҷикро дар тамоми даврҳои пешрафтаи таърих инъикос менамояд. Дар ин ҳангом, мо хостем дар алоҳидагӣ ба зарурати бозсозӣ ва далелнокии асоси илмӣ –

назариявӣ дар тарбияи ахлоқии хонандагони синфҳои 5-7, ки бо воситаи хусусияти миллии санъати тасвирӣ ифода гардидаанд, таҳқиқот барем.

Санъати тасвирӣ чун воситаи муҳими тарбияи ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастӣ ҷойгоҳи муҳимеро дар масъалаи тарбияи ахлоқию зебоипарастӣ ташкил медиҳад. Махсусан, нақши минётура, нақшу ниғор, кандакорӣ дар ҷӯб ва гач, кулолгарӣ, зарробӣ ва ғайра дар шаклгирии тафаккури зебоипарастӣ ва ҳисси зебоишинохтии хонандагон хеле назаррас аст.

Намудҳои санъати тасвирӣ хусусияти ахлоқию зебоипарастӣ дошта, дар инкишофи тафаккури бадеии хонандагон ҳисси зебоипарастии онҳо нисбат ба зебӣ, бедор намудани шавқу ҳаваси онҳо ба санъати аслии миллии нақши басо назаррас мебозад.

Барои ҳамин омӯзиши хонандагон ба намудҳои санъати ороишӣ ҳангоми тарбияи ахлоқию зебоипарастии онҳо бағоят зарур мебошад. Омӯзиши санъати тасвирӣ дар мисоли ҳайкалҳои бостонӣ ба хонандагон барои аз худ намудани арзиши миллии маданияти бадеӣ, дорои аҳамияти таърихӣ мебошад. Чунин гуфтугӯҳо ва саёҳат барои фикр намудан оид ба ҳақиқати ҳаёти инсонӣ, қарзи ӯ дар назди Ватан ва халқи худ, дар назди ҳамаи инсоният ва инчунин ҳифзи намудани асарҳои таърихӣ нотақрор кӯмак мерасонад.

Аз ин ҷо бармеояд, ки дар замони ҳозира санъати тоҷик чун анъанаи бузурги санъати миллии мавқеи хосро дорост. Ба санъати давраи муосир идеалҳои гуманистии давраҳои гузашта бисёр таъсир гузошта, он аз дурдонаҳои дохилӣ миллии бадеӣ ва аз аҳамияти умумиинсонии онҳо барои худ манбаъ мегирад. Аз ин хотир зарур аст, ки ба масъалаи тарбияи зебоипарастӣ шурӯъ аз кӯдакистонҳову макотиби миёна ва сипас, дар макотиби олӣ таваҷҷӯҳи махсус зоҳир карда шавад.

Дар боби дуюм, ки унвони “Самараҳои таҳқиқоти илмӣ ва тавсияҳо оид ба тарбияи ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии хонандагон дар дарсҳои санъати тасвирӣ” –ро дорад, маълумот дар бораи маҳфили санъати тасвирӣ, қобилияти эҷодӣ, озмунҳо, саёҳат дар шаҳр, дар осорхонаҳо, устохонаҳои рассомон ҳисси зебоипарастии хонандагон ва асоси рафтори онҳо тавсиф ёфта, чараҳои сохти ахлоқӣ ташаккули завқӣ бадеӣ, натиҷагирӣ аз рафти корҳои таҷрибавӣ ва озмоишӣ баён мешаванд.

Таҳлил ва хулосаи фаъолияти илмӣ – амали марбут ба мавзӯи таҳқиқотии мо, боз намудан ва асосноккунии асосҳои методологии тарбияи ахлоқию зебоипарастӣ дар муассисаҳои вилояти Суғд, зоҳир намудани хусусияти миллии санъати тасвирӣ дар пешрафти муассисаҳои Суғд, асос барои коркард гузоштан, ки ба назари мо методикаи санҷиш

ва истифодаи он дар хусусиятҳои миллии санъати тасвирӣ дар тарбия ва таълими хонандагони синфҳои 5 – 7 босамар мебошад, сурат гирифт. Тарбияи ахлоқии хонандагон бо воситаи санъати тасвирӣ, дар маҷмӯъ, дар барномаҳои омӯзишии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ карда шудааст.

Ҳисси ахлоқиро тарбия намуда, бояд ба он кӯшиш намуд, ки дар кӯдакон ин эҳсосот ба боварии қатъӣ мубаддал гардад. Ҳангоми омӯзиш маълум гардид, ки аксари омӯзгорони санъати тасвирии вилояти Суғд дар равиши дарс ба машқи хотира, ташаккули тафаккур ва тасаввурот диққат ҷалб намудаанд.

Бояд қайд намуд, ки хонандагон он чизро тасвир менамоянд, ки онҳоро ба изтироб меорад ва шавқи эҳсосиро пайдо менамояд дар онҳо тасаввуроти мукамал ҷамъ шуда, ба онҳо таъсири шадиди эҳсосӣ мерасонад, ки онро мо дар масъалаҳои назарсанҷии мавзӯҳои зарурӣ мушоҳида намудем.

Машғулиятҳои мактабии санъати бадеӣ иқтидори тарбиявии баландро доранд. Чунин машғулиятҳо арзиши маънавии бузурги маснуоти ҳунармандони халқиро ошкор намуда, завқи зебоипарастии хонандагонро бедор мекунад, бо воситаҳои техникӣ мусаллаҳ гардонидани хонандагон имкон медиҳад, ки малака ва тавоноии меҳнати онҳо ташаккул ёфта, омодагии психологӣ ва таҷрибавӣ ба меҳнат, интиҳоби касбу ҳунар дар сатҳи зарурӣ анҷом дода шавад.

Омӯзиши санъати халқии амалӣ ҳамон мақсад ва масъалаеро, ки дар машғулиятҳои синфӣ ва беруназсинфие, ки дигар намудҳои санъати тасвириро дар бар мегирад, қобилияти эҷодии хонандагонро барои ташаккул додан ҳамроҳӣ менамояд, дар онҳо завқи бадеиро бедор намуда, шавқ ва меҳри онҳоро ба санъати тасвирӣ меафзояд. Хонандагон бо баъзе хусусиятҳои маданияти халқҳои гуногун шинос гардида, дар онҳо ҳисси эҳтиром нисбат ба онҳо, ки ин нақшу нигори зеборо офаридааст, пайдо мешавад.

Дар натиҷаи тасдиқи барномаи назарсанҷӣ муайян гардид, ки шартҳои ҳалқунандаи ин усули омӯзиш ва оғози тарбияи ахлоқии шахсияти хонандагон, пеш аз ҳама, истифодаи илми дидактикии коркардшуда, инчунин усули таълим ва тарбияи этнопедагогика ба ҳисоб меравад.

Боиси зикр аст, ки таълим надодани асарҳои санъати тасвирӣ барои оммавӣ гардидани санъат монеа эҷод мекунад. Дар хонаводаҳои тоҷик таваҷҷуҳ ба санъат дар сатҳи паст қарор дорад. Албатта, сабаби асосӣ дар он аст, ки дар муассисаҳои таълимӣ асарҳои санъати тасвирӣ ба мақсад мувофиқ таълим дода намешаванд. Аз ин лиҳоз, дар утоқҳои фанни санъати тасвирӣ дар муассисаҳои таълимӣ намунаҳои асарҳои санъатро ҷой дода дар асоси онҳо намоишҳо ташкил намудан ба мақсад мувофиқ аст.

Мазмуни таълим ва тарбияи беруназсинфӣ ва беруназмактабии ҷавонон бо ҳаёту таҷрибаи сохтмони ҷомеаи демократӣ, ҳуқуқбунёд ва иҷтимоӣ алоқаи ногусастанӣ дорад.

Олим Каримҷон Ҷӯраев чунин мешуморанд: “Хусусияти машғулиятҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ дар он аст, ки хонандагон дар он бо хоҳиши худ иштирок мекунанд”.

Мақсад ва вазифаҳои корҳои беруназсинфӣ аз санъати тасвириро дар асоси мақсад ва вазифаҳои корҳои таълимӣ ва тарбиявӣ муайян кардан лозим аст. Дар натиҷаи ботартиб ва пайдарпай ташкил намудани корҳои беруназсинфӣ аз ҷанни санъати тасвирӣ дар ҳамбастагӣ бо корҳои беруназсинфӣ бо донишхӯе, ки хонандагон дар дарс мегиранд ва аз худ кардани донишҳои мукаммал ба инкишофи фаъолияти амалии онҳо ноил гаштан мумкин аст.

Бояд хотиррасон кард, ки дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дарси санъати тасвирӣ дар як ҳафта 1 соат омӯзонида мешавад.

Ин вақт барои иҷро намудани вазифаҳои таълиму тарбия тавассути санъати тасвирӣ кофӣ нест. Барои ҳамин корҳои беруназсинфӣ аҳамияти хоса доранд. Корҳои беруназсинфӣ барои омӯзиши васеъ ва амиқро мусоидат мекунанд.

Барои самаранок ба роҳ мондани корҳои беруназсинфӣ, пеш аз ҳама, мазмун ва усулҳои ташкили онҳоро муайян кардан лозим аст. Махсусан, омодагии роҳбарони маҳфили санъати тасвирӣ муҳим буда, онҳо хусусият ва хислатҳои намудҳои миллии эҷодӣ халқӣ, ба монанди, нақшу нигорҳои гуногун, минҷтура, қолинбофӣ, кулолгарӣ, сикказанӣ ва ғайраҳоро ба назар мегиранд.

Машғулиятҳои беруназсинфӣ аз ҷанни санъати тасвирӣ афзалиятҳои зеринро дорад:

а) ба хонандагон ҷиҳати додани дониши васеъ, ташаккули асосҳои ҷаҳонбинии илмӣ, инчунин дар соҳиб шудан ба маълумотҳо ва малакаҳое, ки то ба дараҷаи шахсе, ки мантиқан мушоҳида бурда метавонад ва асосҳои истехсолотро аниқан тасаввур карда метавонад, кӯмак мерасонад;

б) аз ҷониби хонандагон боз ҳам пурратар дарк намудани аҳамияти асарҳои тасвиршуда дар зиндагии ҳаррӯза, ҳаёти инсон ва ҷамъият, васеъ гардонидани тасаввуроти онҳо оид ба истифодаи оқилона аз санъати тасвирӣ, мувофиқи мақсад ҳал намудани муаммоҳои бо интиҳоби касб вобаста таъсири мусбат мерасонад.

Таълими ҷанни санъати тасвирӣ барои ташаккули ахлоқ ва маданияти бадеии хонандагон хизмат мекунад. Мувофиқи ин яке аз вазифаҳои асосии санъати тасвирӣ, пеш аз ҳама, раванқ додани завқи зебоипарастӣ, меҳнатдӯстӣ, шавқи эҷодӣ, тарбия намудан дар руҳияи эътиқод ба Ватан ва хоҳишҳои неки инсониро ба амал татбиқ намудан мебошад. Аз ҳамин боис, санъати тасвирӣ, аввалан, бояд хислати

тарбиявӣ дошта бошад. Таълими фанни санъати тасвирӣ барои тарбияи ҳамачонибаи хонандагон аҳамияти муҳим касб мекунад.

Аз таҳлили адабиёти илмӣ ва методӣ муайян гардид, ки машғулиятҳои маҳфилҳо, асосан, ба 4 гурӯҳ ҷудо мешаванд:

1. Маҳфил барои омӯзиши мунтазам ташкилшуда. Вазифаи он аз ҷалби хонандагон ба фан, омӯзиши техника ва методикаи иҷрои амалҳои графикӣ иборат аст.

2. Вазифаи маҳфилҳо дар мувофиқа бо барномаи таълимии мактабҳои таҳсилоти миёна аз мустаҳкам намудани донишҳои дар дарс гирифташуда иборат буда, онҳо бевосита чун давоми дарс амалӣ карда мешаванд.

3. Маҳфилҳои ба фаъолияти амалии хонандагон равонашуда.

4. Барномаи таълимии маҳфилҳо ба асосноккунии илмии муаммои муайян равона шуда, барои ҷуқуртар омӯхтани санъати тасвирӣ тартиб дода мешавад.

Тарбияи ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии хонандагон бо воситаи хусусияти миллии санъати тасвирӣ дар қорҳои беруназсинфӣ, ҷӣ тавре ки рафти омӯзиши таҷрибавӣ ва тарбияи хонандагони синфҳои 5-7 дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳуриямон нишон дода шуд, бояд амалӣ гардад.

Таҳқиқот нишон медиҳад, ки қорабиниҳои тарбиявӣ ба тамоми сол нақшабандӣ мешаванд, ба қоряқҳо, ки дар маҷмуъ тамоми расмҳои нақшавӣ таъсири тарбиявӣ бояд дошта бошанд, барои такрор намудани шаклҳо, барои аз ҳад зиёд нагузаштан нақшабандӣ карда мешаванд.

Барои аз онҳо истифода бурдан дониши равонӣ, физиологӣ ва хусусиятҳои синнусолии хонандагонро ба назар гирифтани зарур мебошад. Аз худ намудани методи мустаҳкамкунии сатҳи маърифатии хонандагон дар замони ҳозира муҳим аст, ин дар равиши қорҳои озмоишии мо дида мешавад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд намудаанд, ки миллати тоҷик соҳиби ойину суннатҳои бостонӣ ва фарҳанги қадима буда, дар тамаддуни ҷаҳонӣ саҳми сазовор гузоштааст. Суннату ойинҳои нек ва ҷашнҳои миллии мо мисли Наврӯз, Меҳргон ва Сада дар тӯли таърих барои тарғиби ахлоқи маънавиёти созанда хизмат кардаанд.

Иду айём барои тарбияи зебоипарастӣ ва ташаккули ахлоқию маънавии хонандагон мусоидат менамояд. Халқи тоҷик ва дигар халқҳои Шарқ дорои анъана, урфу одат ва ҷашнҳои халқӣ ҳастанд, ки то замони мо омада расидаанд ва паҳн гаштаанд. Онҳо чун далели ҳастии маънавӣ робитаи байни замони ҳозира ва гузаштаре таъмин менамоянд. Омӯзиши ин анъанаҳо аз он шаҳодат медиҳанд, ки онҳо аз таҷрибаи халқ ҳосил гашта имкониятҳои зиёди тарбиявӣ доранд. Дар байни ҷунин идҳо “Иди Наврӯз” ҷойгоҳи махсусро дорад.

Яке аз чорабиниҳои бузург дар ин нақша ташкил ва методи гузаронидани маҳфили мавзӯии санъати тасвирӣ мебошад, ки ба иди баҳорӣ - “Наврӯз” бахшида шудааст. Дар тарбияи ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии насли наврас анъанаҳои миллӣ ва урфу одатҳои халқӣ аҳамияти калон доранд. Баъзе аз ҷузъиёти маданияти миллӣ, анъанаву урфу одат бо гузашти замон фаромӯш мегарданд, лекин он анъанае, ки халқ зиёд истифода мебарад, аз байн нахоҳад рафт.

Бо хонандагони муассисаҳо мусобиқа дар мавзӯи “Наврӯз” ташкил карда шуда буд. Дар ин мусобиқа зиёда аз 120 хонанда бо расмҳо ва маҳсулоти меҳнатии дастӣ ширкат варзид (маҳсулоти дӯзандагӣ, зардӯзӣ, ироқидӯзӣ, кандакорӣ ва ғайра). Шабнишинӣ бо ҳамроҳи аъзои маҳфилони одоби ҳамида гузаронида шуд. Ин гуна идҳо бо алоқамандии зичи тарбияи зебоипарастӣ, ахлоқию маънавӣ ва ватандӯстӣ ба роҳ монда мешаванд. Ба фикри мо, маҳфилҳои ташкилшуда барои баланд бардоштани савияи дониши хонандагон имкон фароҳам меоранд.

Бояд қайд намуд, ки таълиму тарбия дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ раванди муҳим буда, ин марҳала барои рушди шахсияти хонанда қадами асосӣ ба ҳисоб меравад. Мутобиқ ба масъалаҳои таҳқиқӣ санҷиш дар ду давра гузаронида шуд. Дар ҳар давра хонандагони синфҳои 5-7 ширкат варзиданд. Кори назоратӣ дар синфҳои ҳамрадиқ, ки таълим бо низоми салоҳиятнокӣ аз рӯи барнома гузаронида шуда, хонандагон дар он оид ба хусусияти миллии санъати тасвирии халқӣ тоҷик маълумот ва таълим гирифтаанд, сохти сифати ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии хонандагон бо назардошти маводи барнома амалӣ гаштанд. Дар оғози таҷриба ва дар интиҳои он пурсишнома гузаронида шудааст, ки бо ёрии он сатҳи дониш ва тавоноӣ нисбати гурӯҳи назоратӣ ва озмоишии хонандагон ба фанни санъати тасвирӣ ва дараҷаи таъсири он ба ташаккули сифати ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии хонандагон муқаррар карда шудааст.

Барои гузаронидани корҳои озмоишӣ мо муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии № 9 ва 22-и ноҳияи Ҷаббор Расулов ва муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии № 10 ва 29-и ноҳияи Бобоҷон Ғафуровро интихоб намудем. Дар тӯли 6 соли таҳқиқот, зиёда аз 600 нафар хонандагони синфҳои 5-7-и тоҷикзабон ва ўзбекзабон ҷалб карда шуда, 809 расми тасвиркардаи хонандагон таҳлил карда шуд. Таҳқиқот аз соли 2014 то соли 2019 гузаронида шудааст. Давраи таҷрибавӣ – санҷиши таҳқиқот бошад, дар соли 2016-2019 сурат гирифтааст. Қайд кардан лозим аст, ки 46-дарс аз фанни санъати тасвирӣ таҳлил карда шуд.

Инчунин аз таҷрибаи педагогикаи халқӣ дар тарбияи ахлоқӣ ва зебоипарастии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ маводи нашрияҳои даврии ҷумҳуриявӣ, вилоятӣ, шаҳрӣ ва конференсҳои ноҳиявӣ илмию амалӣ, семинарҳо, маҷлисҳои ҳарсолаи таълимӣ – методии муаллимони санъати тасвирии вилояти Суғд, истифода шуданд.

Барои санҷидани дониши хонандагон гурӯҳҳои зерин интихоб карда
шудаанд

Ҷадвали 1

Синфҳо	Шумораи хонандагон					
	Гурӯҳи назоратӣ		Ҷамъ	Гурӯҳи озмоишӣ		Ҷамъ
	МТМУ №9	МТМУ №29		МТМУ №10	МТМУ №22	
V	44	36	80	36	34	70
VI	39	50	89	35	31	66
VII	42	53	95	38	35	73
Ҷамағӣ 473						

Барои ҳосил кардани маълумоти саҳеҳу боэътимод усули омории P_n -яъне аз рӯи ҳисоби миёнаи арифметикӣ истифода бурда шуд:

$$P_n = \frac{100\%}{N} \cdot n$$

P_n – нишондиҳандаи фаъолнокии хонандагон.

N - шумораи умумии иштироккунандагон.

n - шумораи хонандагони фаъолнок.

Ин методикаи қолабсозии математикию оморию барои асоснок ва тасдиқ кардани фарзияи пешниҳодкардаи худ дар бораи баланд бардоштани сифатҳои ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии хонандагон дар дарсҳои санъати тасвирӣ истифода мебарем.

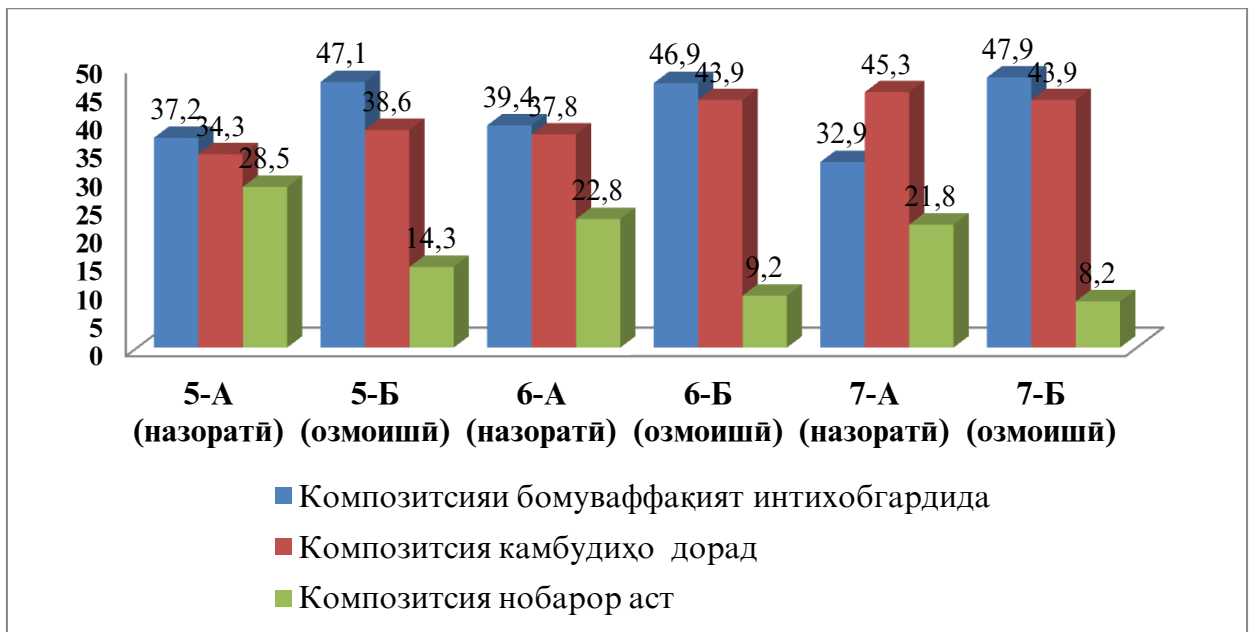
Барои баҳогузорию корҳои мавзӯии хонандагон мо чунин меъёрро ташкил намудем:

- 1.Интихоби композитсия, ошкорнамоии мавзӯ.
- 2.Пайдоиши ҳиссиёт дар тасвир (торикию рӯшноии ранг).
- 3.Мавҷудияти таассуроти тарбияи ахлоқӣ дар тасвир.

Диаграммаи 1.

Натиҷаи сохтори таҷрибавӣ дар синфҳои 5-7 ҳангоми иҷроиши
расмкашии мавзӯӣ:

1. Интихоби композитсия, ошкорнамоии мавзӯ

Нишондиҳандаи баҳо:

Баланд –композитсияи бомуваффақият интиҳобгардида, ақидаи фикрӣ ифода гардидааст, тасаввурот ба таври пурра ифодаи худро ёфтааст.

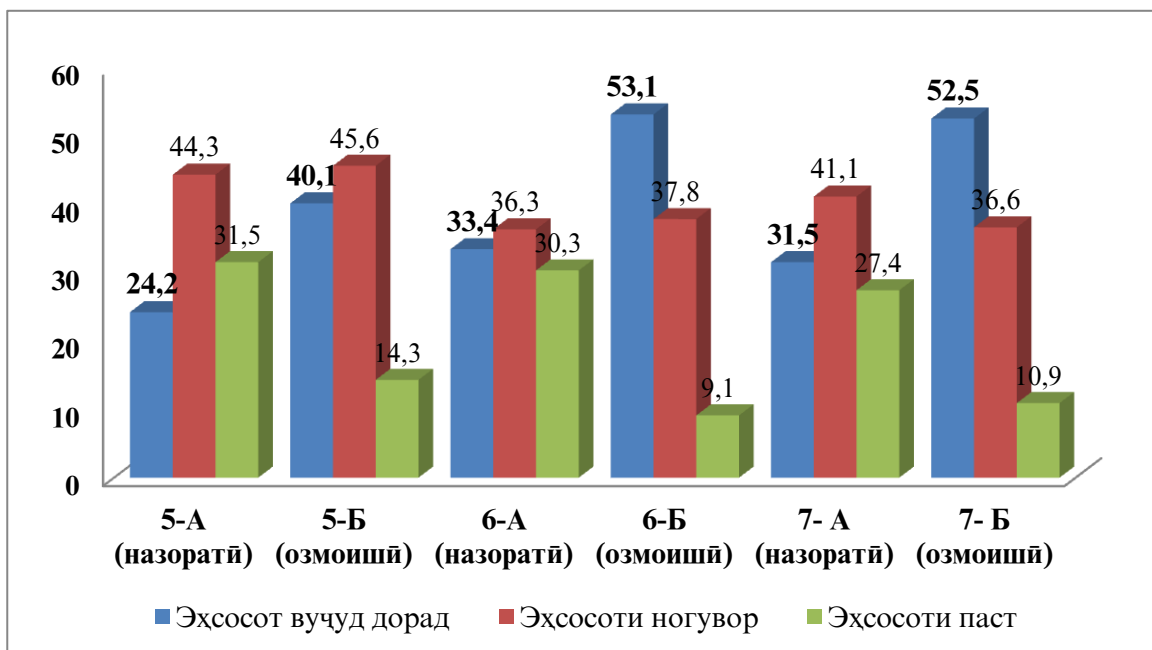
Миёна -композитсия камбудихо дорад, ақида нопурра ифода гардида, тасаввурот ба таври комил ошкор нагаштааст.

Паст -композитсия нобарор аст, тасаввурот ошкор нагардид, ифодаи ақида вучуд надорад.

Маводи корҳои малакавӣ – таҷрибавиро дар асоси усули таҳлил ва чамъбаст намудан, динамикаи тарбияи ахлоқию зебоипарастии хонандагон мушоҳида карда, мо ифодаи аниқӣ ғояро мушоҳида намудем, дар синфхонаҳо, ки пешниҳоди мо ба таври бештар амалӣ гардид, натиҷаи хуб низ дар корҳои озмоишӣ ба назар расиданд.

2. Пайдоиши эҳсосот дар тасвир (торикию рушноии ранг):

Диаграммаи 2.

Нишондиҳандаи баҳо:

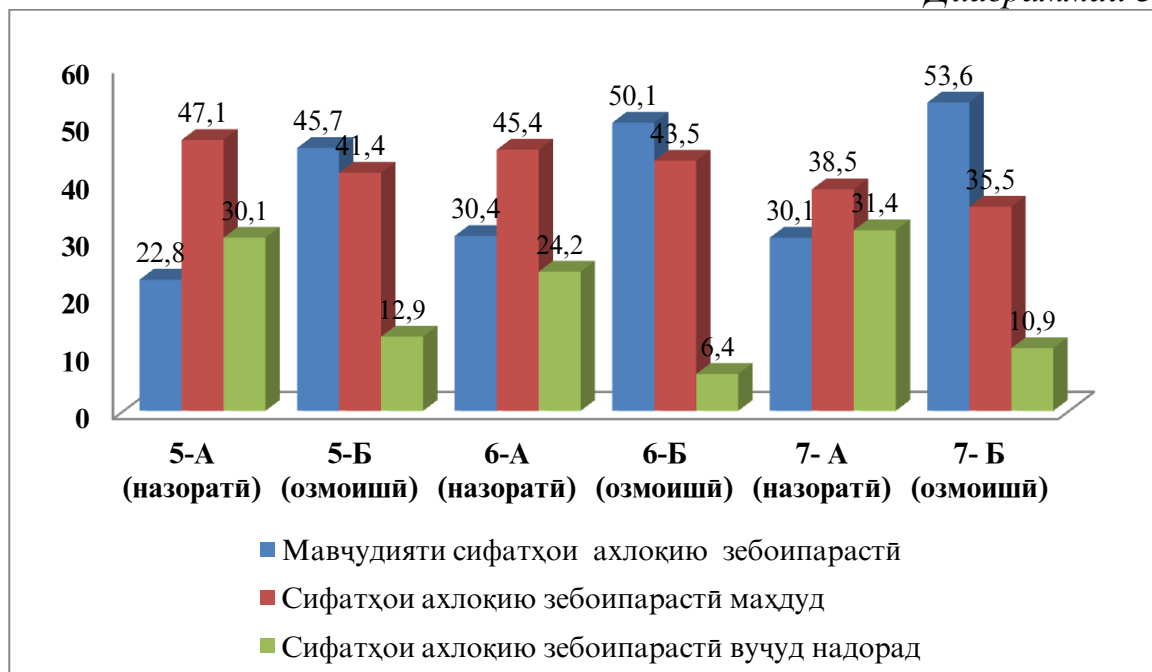
Баланд ■ – эҳсосот вучуд дорад; дар тасвир торикию рушноии ранг дида мешавад, мақсад ба таври пурра ифодаи худро ёфтааст.

Миёна ■ - эҳсосоти ногувор; дар тасвир торикию рушноии ранг нопурра ифода гардидааст, тасаввурот ба таври комил ошкор нагаштааст.

Паст ■ - эҳсосоти паст; дар тасвир эҳсосот дида намешавад.

3. Мавҷудияти таассуроти ахлоқӣ дар тасвирҳо.

Диаграммаи 3.

Нишондиҳандаи баҳо:

Баланд – Мавҷудияти сифатҳои ахлоқию зебопарастӣ; дар тасвир сифатҳои ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастӣ эҳсос карда мешавад.

Миёна - Сифатҳои ахлоқию зебоипарастӣ маҳдуд; дар тасвир сифатҳои ахлоқию зебоипарастӣ кам дида мешавад.

Паст - Сифатҳои ахлоқию зебоипарастӣ вучуд надорад; дар тасвир хусусиятҳои ахлоқию зебоипарастӣ дида намешавад.

Дар раванди ҳосил намудани малак як қатор монеаҳо дар истифодаи санъати тасвирӣ барои тарбияи сифати ахлоқии хонандагон ошкор гардид. Инчунин шарҳ дода мешавад, ки нахуст норасоии маводи дидактикӣ, нусхаҳои чопии асарҳои рассомон, лавозимоти гуногун (қоғазӣ махсус (ватман), ранги обакӣ, гуаш, мӯйқалам) ва ғайра дастрас нест. Бояд муайян намоем, ки ин ҳолат дар оянда низ барои гузаронидани дарсҳои санъати тасвирӣ ва тарбияи сифати ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии хонандагон дар сатҳи паст боис мегардад.

Ҳангоми муайян намудани манфиати омӯзиши озмоишӣ мо чунин натиҷаро ба даст овардем:

а) васеъ қорӣ намудани маводи махсус интихобшудаи иловагӣ, ки ба завқ ва қобилияти хонандагон мутобиқ мебошад, ба ташаккули сифатҳои ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастӣ мусоидат менамояд.

б) ҳангоми гузаронидани дарсҳо бо хонандагони синфҳои 5-7, суҳбат, вохӯрӣ ба рассомони халқӣ шиносӣ бо таърих ва эҳёи санъати мардуми тоҷик ба роҳ монда шавад. Инчунин дарсҳо дар осорхонаҳои вилоятӣ гузаронида шуданд, ки муассилин қорҳои ҳақиқии рассомон ва ҳунармандонро бо чашмони хеш диданд ва баҳра гирифтанд. Ҳамаи ин барои вусъат ёфтани ҷаҳонбинӣ ва афсудани сифатҳои ахлоқию зебоипарастии хонандагон кӯмак мерасонад.

в) саёҳат ва вохӯрии хонандагон бо рассомон, ҳунармандон дониш ва фаҳмиши санъати тасвириро амиқ месозад. Дар онҳо завқи бошуурона идрок намудани санъати миллии хеш, эҳтиром ба ҳунарҳои мардумӣ, ҳайкалтарошӣ, меъморӣ ва ғайра пайдо мегардад.

г) шиносӣ бо устохонаҳои рассомон, ҳунармандон ва экскурсия ба коллечҳои ҳунармандӣ, донишгоҳи санъати тасвирӣ ва технология барои бедор намудани завқи бадеии хонандагон ба ҳунарҳои миллий, баланд бардоштани ҳисси ватандӯстӣ ва афзудани сифатҳои ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии хонандагон хизмат мекунад.

д) ташкили маҳфилҳо, шабнишиниҳо, озмунҳо оид ба санъати тасвирӣ барои баланд бардоштани савияи дониш, маҳорат ва малакаи хонандагон манфиати зиёд дорад.

Таҳлил ва натиҷаи умумии таҳқиқоте, ки аз тарафи мо гузаронида шудааст, имкон дод, ки чунин хулосабарорӣ намоем:

-дар давраи муосири ташаккули ҷамъият масъалаи нақши тарбияи ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастӣ ба миён меояд. Дар қатори дигар қанҳо дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ имконияти зиёдро дар масъалаи тарбияи ахлоқию зебоипарастии насли ҷавон санъати тасвирӣ

доро аст. Санъати тасвирӣ ба олами ҳисси идроки инсон таъсир намуда, ба тарбияи рӯҳияи баланди худшиносӣ, ҳисси ахлоқӣ инчунин ба ҷаҳонбинии густурда мусоидат менамояд.

-санъати тасвирӣ бевосита бо ҷустуҷӯи эҷодӣ ва таассуроти амалӣ алоқаманд аст. Он мактаби хубе барои хонандагон дар ташаккули ҳисси баланди маънавӣ, зебоипарастӣ, меъёри ахлоқӣ ва завқу қобилият ба ҳисоб меравад.

-тарбияи ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастӣ, дар маҷмӯъ, дар асоси фаъолияти мақсадноки педагогӣ ба роҳ монда мешавад. Бояд қайд намуд, ки мӯзгор нақши бузургро дар тарбияи ҳисси зебоипарастӣ, арзишҳои ахлоқии хонандагон, мебозад. Аз фаъолияти ӯ маҳорат ва ӯҳдадории иҷроиши вазифаи худ, рушду тавсеаи сифатҳои шахсӣ ва ахлоқию зебоипарастии хонандагон вобаста аст.

-бо риояи меъёрҳои гуногуни корӣ, истифодаи мунтазами воситаҳои техникий омӯзиш, интихоби асарҳои беҳтарини санъат таҳлили онҳо дар машғулиятҳои санъати тасвирӣ барои ташаккули таассуроти ҳиссӣ хизмат намуда, ба ҳисси шодӣ, хайрат, тавачҷух, ғурур ва дигар сифатҳои мусбат таъсири амиқ мерасонанд.

Чунон ки натиҷаи таҳқиқ шаҳодат медиҳад, тахминҳо тасдиқ гардиданд:

а) Истифодаи нақшавӣ ва системавии интихоби асарҳои махсуси санъати тасвирӣ барои мусоҳиба бо хонандагон дар дарс ва машғулиятҳои беруназсинфӣ оид ба санъати тасвирӣ;

б) Иҷроиши масъалаҳои озмоишӣ: расмкашӣ аз асл, расмкашии мавзӯӣ ва ороишӣ, ки тафаккури рӯҳӣ – ҷаҳонбинӣ – ахлоқиро дорад, дар қатори қорҳое, ки чунин равиш доранд, бо ҳамгироии дигар фанҳои таълимӣ мактаб барои баланд бардоштани сатҳи тарбияи ахлоқиву зебоипарастӣ ва сифатҳои шахсии хонандагон мусоидат менамоянд.

Шоёни зикр аст, ки нафарони аз рӯи ҳамин таҳқиқот фаъолият бурда ҳам устодону ҳам шогирдони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии номбурдаи вилояти Суғд буда, ба чунин пешравиҳо ноил гаштанд: озод фикр намудан, дӯст доштани Ватан, миллат, оила, падару модар ва тафаккури хешро баҷуръатона баён намудан, афсудани эҳсоси хубиву меҳрубонӣ, тарбия намудани хеш ва он касоне, ки дар гирду атроф ҳастанд, умуман, шинохтани хеш ва вобаста ба дарку завқ ва тафаккури хеш эҷод намудани тасвирҳои ҷолиб.

Вабаста ба мазмуни асосии таҳқиқот мақолаҳои зерин ба таъб расидаанд:

1.Мақолаҳои илмие, ки дар нашрияҳои тақризшавандаи тавсиякардаи ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати маориф ва илми Федератсияи Россия ба таъб расидаанд:

1. Мирзобоев З.З. Ташкили фаъолияти беруназсинфии донишҷӯён аз фанни нақшакашӣ // Номаи донишгоҳ. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносӣ -2017. - №2 (58), - С.139-142. ISSN 2077-4990

2. Мирзобоев З.З. Краеведческий материал и национальные художественные традиции как важное условие совершенствования технических навыков в изобразительной деятельности учащихся // Ученые записки ХГУ им. академика Б.Гафурова. Серия гуманитарно-общественных наук - 2018.- №1 (55), - С.245-248. ISSN 2077-4990.

3. Мирзобоев З.З. Раҳнамои касбии хонандагон дар дарсҳои санъати тасвирӣ // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. 1\3 (55).- 2018. С.177-181. ISSN 2309-6764

4. Мирзобоев З.З. Вижагиҳои раваншинохтии шахсияти рассом ва инъикоси он дар раванди эҷодиёт // Номаи донишгоҳ. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносӣ -2019.- №1 (58).- С.139-142. ISSN 2077-4990

5. Мирзобоев З.З. Из истории морального и эстетического воспитания в культурных центрах Центральной Азии // Сибирский педагогический журнал научное периодическое издание-2019.- №1.- С.159-164. ISSN 1813-4718. DOI: 10,15293/1813-4718.1901.

II. Китоби дарсӣ ва дастурҳои методӣ:

6. Мирзобоев З.З. Марҳилаҳои тасвир /Китоби дарсӣ.-Хучанд: Нури маърифат, 2017.-116 саҳ.

7. Мирзобоев З.З. Конструксиясозии бадеӣ /Дастури методӣ.- Хучанд: Ношир, 2017.-28с

III. Маводи конференсияҳои байналмиллалӣ, ҷумҳуриявӣ ва минтақавӣ:

8. Мирзобоев З.З. Профессиональная подготовка будущих учителей графических дисциплин в информационном обществе // Современная наука: теоретический и практический взгляд / Сборник научных статей. – Москва, Издательство: Перо, 2018 -140 с. С.20-24

9. Мирзобоев З.З. Особенности развития креативных качеств у будущих учителей изобразительного искусства // Маводи конференсияи таълимӣ-методии ҷумҳуриявӣ “Масъалаҳои мубрами таълим дар замони муосир” бахшида ба Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунароҳои мардумӣ (Хучанд, 27-28 ноябри соли 2018).-Хучанд: Нури маърифат.-340 с. С.64-66

10. Мирзобоев З.З. Масъалаҳои назариявӣ-методологии ташаккули салоҳиятнокии касбии омӯзгорони ояндаи фанни санъати тасвирӣ // Маводи конференсияи илмӣ – амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Проблемаҳои татбиқи муносибати босалоҳият дар таълими фанҳои табиӣ – риёзӣ ва технологияи информатсионӣ” ба муносибати 30-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон.- Душанбе, 2019. – 245 с, С.132-134.

11. Мирзобоев З.З. Определение необходимого и достаточного количества изображений // Маводи конференсияи илмӣ – амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Нақши ҳунароҳои мардумӣ дар рушд ва

пойдории фарҳанги миллӣ” бахшида ба соли рушди деҳот, сайёҳӣ ва хунароҳои мардумӣ эълон гардидани солҳои 2019-2021. – Душанбе, 2019. 514 с. С. 208-210.

IV. Мақолаҳои илмӣ:

12. Мирзабобоев З.З. Нақши урфу одатҳои миллӣ дар таълими санъати тасвирӣ // Масъалаҳои таърих, назария ва методикаи таълими фанҳои графикӣ (Маҷмуи мақолаҳо).- Хучанд: Ношир, 2014,- 139с. С.106-108.

13.Мирзабобоев З.З. О методике преподавания декоративного искусства и компьютерной графики // Пайроҳаи зиндагӣ “Бахшида ба таҷлили 75-солагии Аълочии маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзоди илмҳои педагогӣ, дотсент Муқимҷон Ҳақимов”, Хучанд: Ношир, 2015 - 547 с. С. 103-107.

14. Мирзабобоев З.З. Нақши арзишҳои ахлоқиву маънавий дар тарбияи омӯзгорони ҷавони соҳаи санъат // Пайроҳаи зиндагӣ “Бахшида ба таҷлили 75-солагии Аълочии маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзоди илмҳои педагогӣ, дотсент Муқимҷон Ҳақимов”, Хучанд: Ношир, 2015 - 547с. С. 141-147.

15.Мирзабобоев З.З. Зарурияти иҷтимоии технологиякунонии фаъолияти педагогӣ // Масъалаҳои таърих назария ва методикаи таълими фанҳои графикӣ (Маҷмуи мақолаҳо).- Хучанд: Ношир, 2016, - 128 с. С. 81-83.

16. Мирзабобоев З.З. Баррасии масоили рушди тарроҳӣ ва вазифаҳои он дар шароити муосир // Раҳоварди олимони ҷавон. Маҷмуи мақолаҳои илмӣи устодон, унвонҷӯён ва аспирантони Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров.- Хучанд: Нури маърифат, 2017.- 248 с. С. 161-166.

17. Мирзабобоев З.З. Санъати тасвирӣ - инъикосгари фарҳанги миллӣ // Масъалаҳои таърих, назария ва методикаи таълими фанҳои графикӣ ва технология (Маҷмуи мақолаҳо) Хучанд: Ношир, 2018,-186 с С.76-79.

18. Мирзабобоев З.З. Инкишофи тарбияи зебопарастии хонандагон дар таълими санъати тасвирӣ // Масъалаҳои таърих, назария ва методикаи таълими фанҳои графикӣ ва технология (Маҷмуи мақолаҳо).- Хучанд: Ношир, 2018.-186 с. С.125-127

19. Мирзабобоев З.З. Тарбияи эстетикӣи ҷавонон омили пешрафти маънавиёти ҷомеа // Раҳоварди олимони ҷавон (маводи конференсияи олимони ва муҳаққиқони ҷавони Донишгоҳ).-Хучанд: Нури маърифат, 2018.-420 с. С.257-262

20. Мирзабобоев З.З. Ислоҳот ва навсозӣ дар низоми маорифи кишвар // Раҳоварди олимони ҷавон (маводи конференсияи олимони ва муҳаққиқони ҷавони Донишгоҳ).-Хучанд: Нури маърифат, 2018.-420 с. С.226-232

21. Мирзобоев З.З. Хониши бошуурона дар низоми таълими салоҳиятноки // Дар пайраҳаи илм: Маҷмуаи мақолаҳо бахшида ба Соли рушди сайёҳӣ ва эҳёи анъанаҳои миллӣ.-Хучанд, 2018.- 236 с. С196-199.

22. Мирзобоев З.З. Фаъолияти мустақилонаи донишҷӯён дар раванди машғулиятҳои беруназсинфӣ // Масъалаҳои таърих, назария ва методикаи таълими фанҳои графикӣ ва технология (Маҷмуаи мақолаҳо).- Хучанд: Ношир. -2019.-144 с. С. 107-109.

АННОТАТСИЯИ

кори диссертациони Мирзобоев Зикрилло Зиёдуллоевич дар мавзӯи “**Нақши таълими санъати тасвирӣ дар ташаккули сифатҳои ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии хонандагони синфҳои 5-7 (дар мисоли муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии вилояти Суғд)**” барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои педагогӣ аз рӯи ихтисоси 13.00.02. - Назария ва методҳои омӯзишу парвариш (санъати тасвирӣ) (илмҳои педагогӣ).

Вожаҳои калидӣ: эҷод, санъати тасвирӣ, ороишӣ, метод, методика, зебоипарастӣ, ахлоқиву маънавӣ, қобилият, озмоиш, фаъолият, саёҳат, композитсия, эҳсосот, рассом, малака, беруназсинфӣ, маҳфил, гачкорӣ, кандакорӣ, санъати миллӣ, ҳунари миллӣ, таҳқиқот.

Объекти таҳқиқот. Ташаккули сифатҳои ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии хонандагони синфҳои 5-7 бо воситаҳои санъати тасвирии миллӣ.

Предмети таҳқиқот. Аз ҷиҳати назариявӣ асоснок намудани ташаккули сифатҳои ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии хонандагони синфҳои 5-7 дар таълими санъати тасвирӣ.

Методҳои таҳқиқот: методи таҳлили назариявӣ; омӯзиш ва таҳлили адабиёти илмию назариявӣ; таҳлили асарҳои рассомон; таҳлили барномаҳои таълимӣ; таҳлили вазъи тарбияи ахлоқию зебоипарастӣ дар дарсҳои санъати тасвирӣ; суҳбатҳо; ташкили анкета; мусоҳиба бо хонандагони синфҳои 5-7 ва омӯзгорони мактабҳо; омӯзиши таҷрибаи пешқадам; ташкили озмоиш ва хулосабарорӣ; таҳқиқ ва таҳлили ашъи эҷодӣ ва фаъолияти хонандагон; ташхисҳои психологию педагогие, ки хонандагонро дар ҷараёни фанни мазкур инкишоф медиҳанд

Навгониҳои таҳқиқот.

-муайян намудани арзишҳои ахлоқиву маънавӣ ва зебоипарастии асарҳои санъати миллии тасвирӣ;

-коркарди технологияи таъсиррасонӣ ба ташаккули шуур ва фарҳанги миллии хонандагон тавассути асарҳои санъати миллии тасвирӣ;

-ошкор намудани имкониятҳои истифодаи асарҳои санъати миллии тасвирӣ дар дарсҳои санъати тасвирӣ, дар машғулиятҳои назариявӣ ва

амалӣ доир ба расмкашӣ аз рӯи асл, расмкашии мавзӯи, ороишӣ, хангоми омӯзиши асосҳои санъатшиносӣ, гилкорӣ ва дизайн;

Дар маҷмуъ, тавассути асарҳои санъати миллии тасвирӣ мо ҳисси ахлоқию маънавӣ, зебоипарастӣ, ҳувияти миллии, дӯст доштани Ватан, дарк намудани қарзи шаҳрвандӣ, эҳтироми фарҳанги миллиро дар хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии вилояти Суғд ташаккул дода тавонистем.

Аҳамияти амалии таҳқиқоти диссертационӣ дар нуктаҳои зерин ифода мешавад:

- таҳияи барномаи махсуси хусусияти таълимию тарбиявӣ дошта оид ба ташаккули сифатҳои ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии хонандагон дар заминаи махсусияти миллии санъати тасвирӣ дар ҷумҳурӣ;

- таҳияи технологияи самараноки тарбияи ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии хонандагони синфҳои 5-7-уми муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии вилояти Суғд дар дарсҳои санъати тасвирӣ;

- ҷамъбасти ва татбиқи таҷрибаи пешқадами омӯзгорӣ доир ба ин самт;

- муайян намудани меъёрҳои ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастӣ, ки ба самти касб (профессиограмма)-и омӯзгори санъати тасвирӣ дохил шудаанд.

Натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд дар таҳияи барномаҳо оид ба санъати тасвирӣ барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин ҳангоми коркарди барномаҳои факултативҳо ва маҳфилҳои санъати тасвирӣ, дар навиштани дастурҳои таълимӣ оид ба санъати тасвирӣ истифода шаванд.

Дарачаи истифода: натиҷаҳои таҳқиқот ва тавсияҳои методӣ оид ба таълими санъати тасвирӣ дар ташаккули сифатҳои ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии хонандагони синфҳои 5-7-и муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ истифода ва татбиқ шудаанд.

Соҳаи татбиқ: коркарди технологӣ аз тарафи диссертант сурат гирифта, аз нигоҳи педагогӣ асоснок мебошад ва ба ташаккули сифатҳои ахлоқию маънавӣ ва зебоипарастии хонандагони синфҳои 5-7-и муассисаҳои таҳсилоти умумӣ нигаронида шудааст. Он ба таври кофӣ самарабахш буда, дар раванди таълиму тарбияи хонандагон метавонад васеъ истифода шавад.

АННОТАЦИЯ

диссертационной работы Мирзабаева Зикрилло Зиёдуллоевича на тему «Роль обучения изобразительному искусству в формировании духовно-нравственных и эстетических качеств учащихся 5-7-х классов (на примере общеобразовательных школ Согдийской области)» на соискание ученой

степени кандидата педагогических наук по специальности 13. 00. 02.- Теория и методика обучения и воспитание (изобразительное искусство) (педагогическая наука).

Ключевые слова: творчество, изобразительное искусство, декорирование, метод, методология, эстетичность, умение, эксперимент, деятельность, экскурсия, композиция, эмоция, художник, навыки, внеклассное обучение, кружок, лепные работы, гравировка, национальное искусство, национальное ремесло, исследование

Объекты исследования: формирование нравственно- эстетических качеств учащихся 5-7 классов посредством национального изобразительного искусства.

Предмет исследования: теоретически обосновать нравственно-эстетические качества учащихся 5-7 классов при обучении изобразительному искусству

Методы исследования: метод теоретического анализа; изучение и анализ научно-теоретической, педагогической, психологической и искусствоведческой литературы; анализ учебных программ; анализ состояния нравственно-эстетического воспитания на уроках изобразительного искусства; беседы; анкетирование; дискуссии с учащимися 5-7-х классов и с учителями школ; изучение передового опыта; метод эксперимента и обобщения, исследование и анализ предметов творчества и деятельности учащихся; психолого-педагогическая диагностика условий, способствующих развитию учащихся в направлении данного предмета.

Научная новизна исследования:

- выявление духовно-нравственной и эстетической ценности произведений национального изобразительного искусства;
- разработка технологии воздействия на формирование национального сознания и культуры учащихся посредством произведений национального изобразительного искусства;
- раскрытие возможностей использования произведений национального изобразительного искусства на уроках изобразительного искусства, на теоретических и практических занятиях по рисованию с натуры, тематическому рисованию, декору, при изучении основ искусствоведения, лепки и дизайна;

В целом, произведения национального изобразительного искусства способствовали формированию и развитию духовно-нравственных и эстетических качеств, национальной гордости, патриотизма, осознания гражданского долга, уважения к национальной культуре у учащихся средних общеобразовательных школ Согдийской области.

Практическая значимость диссертационного исследования заключается в:

- разработке специальной программы учебно-воспитательного характера по формированию духовно-нравственных и эстетических качеств учащихся на основе национальной специфики таджикского изобразительного искусства;

- разработке эффективной технологии духовно-нравственного и эстетического воспитания учащихся 5-7-х классов средних общеобразовательных школ Согдийской области на уроках изобразительного искусства;

- обобщении и внедрении передового учительского опыта в этом направлении;

- определении духовно-нравственных и эстетических критериев, входящих в профессиограмму учителя изобразительного искусства.

Результаты исследования могут быть использованы при составлении типовых программ по изобразительному искусству для общеобразовательных учреждений Республики Таджикистан, а также при разработке программ факультативов и кружков изобразительного искусства, при написании учебных пособий по изобразительному искусству.

Степень использования: результаты исследований и методических рекомендаций по преподаванию изобразительного искусства используются и применяются в формировании нравственно-эстетических качеств учащихся 5-7 классов общеобразовательных учреждений.

Область применения: технологическая обработка разработанной диссертантом и педагогически обоснованное совершенствование деятельности учителя изобразительного искусства можно широко использовать по формированию нравственно-эстетических качеств учащихся 5-7 классов общеобразовательных школ, которое является эффективной и действенной.

ABSTRACT

of the Candidate dissertation of Mirzabaev Zikrillo Ziyodulloevich on the topic "The role of teaching fine art in the formation of spiritual, moral and aesthetic qualities of students in grades 5-7 (based on the secondary schools of the Sogd region)" submitted for acquiring the degree of Candidate of pedagogical sciences on specialty 13 00 02- Theory and teaching methods and upbringing (visual arts) (pedagogical science).

Keywords: creativity, fine arts, decoration, method, methodology, aesthetics, skill, experiment, activity, excursion, composition, emotion, artist, skills, out of class teaching, circle, stucco work, engraving, national art, national craft, research.

Object of study: Formation of moral and aesthetic qualities of 5-7 grades students by means of national fine art.

Subject of research: theoretically substantiate the moral and aesthetic qualities of students in grades 5-7 when teaching visual arts

Research methods: theoretical analysis method; study and analysis of the scientific and theoretical literature; scientific, pedagogical, psychological and art history sources; curriculum analysis; analysis of the state of moral and aesthetic education in the art classes; conversation, questioning, interviews with students in grades 5-7 and school teachers; study the teaching best practices; experimental findings; research and analysis of artifacts and student activities; psychological and pedagogical diagnostics, which develops among schoolchildren in the field of this subject.

The scientific novelty of the study:

- determine the value of the spiritual, moral and aesthetic value of works of national fine art;
- development of technology of impact on the formation of national consciousness and culture of students through works of national fine arts;
- disclosure of the possibilities of utilization works of national fine art in the lessons of fine arts, in theoretical and practical classes on drawing from nature, thematic drawing, decor, while studying the basics of art, modeling and design;

In general, works of the national fine arts have contributed to the formation and development of spiritual, moral and aesthetic qualities, national pride, patriotism, awareness of civic duty, and respect for national culture among students of secondary schools of the Sughd region.

The practical significance of the dissertation research is:

- development of a special educational program for the formation of spiritual, moral and aesthetic qualities of students based on the national specifics of Tajik fine art;
- development of an effective technology for spiritual, moral and aesthetic education of students in grades 5-7 of secondary schools of the Sughd region at the lessons of fine art;
- generalization and implementation of the advanced teachers experience in this direction;
- determination of the spiritual, moral and aesthetic criteria included in the professionogram of a teacher of fine art.

The results of the research can be applied in the preparation of model programs in the visual arts for educational institutions of the Republic of Tajikistan, as well as in the development of elective courses and circles of the visual arts, when writing textbooks on the visual arts.

The degree of use: the results of the research and methodological recommendations on the teaching of fine art are used and applied in the formation of moral and aesthetic qualities of students in grades 5-7 of educational institutions.

Scope: technological processing developed by the author of the thesis and pedagogically substantiated improvement of the activities of the teacher of fine art can be widely used to form the moral and aesthetic qualities of students in grades 5-7 of general education schools, which is effective and efficient.

